

Recensies

Loodvrij en digitaal. Visies op innovatie in grafische communicatie Onder redactie van Joan Hemels en Henk Demoet [Alphen aan de Rijn, Alfa Base Publicatie Processors 2001] 336 pp.

·> ROBERT VERHOOGT

In 1851 richtte Albertus Willem Sijthoff in Leiden een boekdrukkerij op. Dit bedrijf zou al snel uitgroeien tot een markante onderneming binnen de Nederlandse grafische geschiedenis. Meer dan een eeuw zou de firma Sijthoff een belangrijke rol spelen op het terrein van het drukken en uitgeven van boeken en tijdschriften. In 1970 fuseerde de onderneming met een ander grafisch bedrijf dat eveneens zijn wortels had in de negentiende eeuw: uitgeverij Samsom uit Alphen aan de Rijn. Deze onderneming was opgericht in 1882 en uitgegroeid tot een toonaangevende uitgever van administratief drukwerk. Na hun samengaan in 1970 volgden een reeks fusies, overnames en verzelfstandigingen, waarna de overblijfselen van Sijthoff en Samsom terecht kwamen

bij Alfa Base Publicatie Processors BV uit Alphen aan de Rijn. Dit bedrijf was daarmee de rechtsopvolger van twee befaamde uitgeverijen uit de negentiende eeuw en besloot onlangs deze historische traditie onder de aandacht van een ruimer publiek te brengen. In 2001 was het 150 jaar geleden dat Sijthoff de eerste stap in deze geschiedenis had gezet. Reden genoeg voor een jubileumboek: *Loodvrij en digitaal. Visies op innovatie in grafische communicatie*.

Een 150-jarig jubileum in de grafische sector is een mooie aanleiding om terug te kijken op anderhalve eeuw drukken. Toch is *Loodvrij en digitaal* geen nauwgezette bedrijfs-geschiedenis geworden. In plaats daarvan kozen de samenstellers (Henk Demoet en Joan Hemels) voor een bonte verzameling van zeventien essays van de hand van diverse auteurs. In de bijdragen komen uiteenlopende onderwerpen aan de orde uit de Nederlandse grafische industrie in de negentiende-, twintigste- en eenentwintigste eeuw: van de snelpers aan het begin van de negentiende eeuw, via de letterzetmachines rond 1900,

tot de mogelijkheden van internet nu en in de toekomst. Het boek bevat een reeks capita selecta gewijd aan ondermeer: de ondernemers Sijthoff en Samsom (Hemels, Demoet), het ambachtelijk drukken (Frans A. Janssen), het gebruik van illustraties (Albert S.A. Struik, Johan de Zoete, Mirelle Thijsen, Lucy L.E. Schlüter), nieuwe mogelijkheden van zetten en typografie (Jaap van Triest, Sybrand Zijlstra, Gerard Unger) en de actuele structuurveranderingen in de grafimedia-industrie (Jan Böhm, Leon van Velzen, Joost Kist, Dick Paul). En dat alles uitvoerig geïllustreerd met kwalitatief goede afbeeldingen. Een extra motivatie voor deze opzet in capita selecta was voor de samenstellers het verschijnen van *De geschiedenis van de Nederlandse grafische industrie in de 20ste eeuw* dat, samen met het eerder verschenen deel over de negentiende eeuw, reeds voorziet in een historisch overzicht van de Nederlandse grafische geschiedenis van de laatste twee eeuwen. Gezien de aard en de doelstelling van *Loodvrij en digitaal* is de keuze van de samenstellers voor capita selecta begrijpelijk. Ze hebben overigens de verleiding van een historisch overzicht niet geheel kunnen weerstaan. Zo zijn diverse essays geordend in een globale chronologische structuur in plaats van een, ook denkbare, thematische

ordering. Het biedt de lezer via een omweg alsnog een globaal historisch inzicht in verschillende aspecten van het drukkersvak. Dat het boek als geheel, als gevolg van de gekozen opzet, bepaalde aspecten grotendeels buiten beschouwing laat is daarbij onvermijdelijk. Zo blijven de samenstelling en de betekenis van Sijthoffs fonds grotendeels achterwege en wordt de rol van het patentrecht en het auteursrecht slechts summier aangehaald. Ook internationale ontwikkelingen zoals de effecten van de Europese integratie op de Nederlandse grafische industrie blijven grotendeels buiten beeld. Bezwaarlijker zijn de diverse doublures in de verschillende bijdragen. Zo wordt in verschillende essays de opkomst van de snelpers in meer of mindere mate toegelicht (p.17, 113, 121 en 155). Zonder het belang van deze vinding te willen bestrijden, doen de herhalingen soms geforceerd aan. Overigens doen de hiaten en overlappingsen weinig afbreuk aan de selectie van onderwerpen. Het boek als geheel biedt inderdaad een aantrekkelijke 'combinatie van een bezinning op het drukkersbedrijf in de periode van de industriële revolutie met een voorzichtige verkenning van het recente verleden en de toekomst van de digitale revolutie' (p.11). Het levert een interessante confrontatie

tussen heden en verleden met opmerkelijke overeenkomsten en verrassende verschillen in twee eeuwen grafische geschiedenis. Gedurende de negentiende en twintigste eeuw werden eeuwenoude ambachtelijke methoden en grafische tradities in hoog tempo ingeruild voor talloze grafische vernieuwingen. Het gevolg was een enorme schaalvergroting in de productie en verspreiding van drukwerk. Een belangrijke aanzet voor deze vernieuwing werd geleverd door de Fransman Louis Robert met zijn papiermachine uit 1799. Het apparaat produceerde 'papier-sans-fin': papier zonder einde. De eindeloze papierbanen werden vervolgens steeds sneller in het drukproces verwerkt met behulp van nieuwe drukpersen aangedreven door stoom. Ondertussen was het een komen en gaan van specialisten: de graveur ging en de typograaf kwam. De fotografie verlostte het drukproces aanvankelijk van een loden last van letters maar werd vervolgens zelf ingehaald door digitale vernieuwing. De computers van IBM en Macintosh brachten nieuwe grafische mogelijkheden en het internet nog veel meer. Inmiddels worden beeld, tekst en geluid in snel tempo vertaald in vergelijkbare digitale bestanden, eenvoudig te (re-)produceren en te verspreiden. De voortdurende

technische innovatie biedt telkens nieuwe mogelijkheden voor het gebruik en misbruik van uiteenlopende gegevens. De beschikbare informatie lijkt daarbij steeds moeilijker naar herkomst te traceren, te verifiëren of te controleren. De gegevens circuleren via wereldwijde netwerken waarbij het speuren naar de bron veelal lijkt op het zoeken naar het begin van een cirkel. Ook de toenemende digitale piraterij maakt het extra lastig om informatie naar waarde te schatten. In deze veranderingen van de productie, verspreiding en gebruik van informatie is papier, de traditionele informatiedrager bij uitstek, allang niet meer vereist. Met de digitalisering transformeerde het 'papier zonder einde' dan ook grotendeels in een stroom van 'informatie zonder einde'. In *Loodvrij en digitaal* is in diverse interessante bijdragen te lezen hoe deze ontwikkeling naar de 'eindeloze' informatiesamenleving globaal is verlopen gedurende de laatste twee eeuwen. De verandering lijkt echter ook af te lezen aan het gebruik van het notenapparaat zoals dat door de verschillende auteurs is toegepast. Van oudsher is het notenapparaat een essentieel instrument om gedachten, ideeën en gegevens te herleiden naar hun bron. De diverse auteurs maakten er echter op uiteenlopende

wijze gebruik van. Hemels heeft zijn historische bijdragen over de uitgever Sijthoff in de negentiende eeuw uitvoerig gedocumenteerd. Naarmate de lezer in het boek vordert, blijkt het notenapparaat steeds verder gereduceerd. Aangekomen bij de laatste bijdragen die handelen over de afgelopen 40 jaar (de laatste vijf essays), is het apparaat helemaal verdwenen en vinden we nog slechts een opsomming van enkele relevante titels, maar soms ontbreekt zelfs dat. De nieuwsgierige lezer moet verder zijn eigen weg maar vinden. Het verdwijnen van het notenapparaat in de loop van het boek hangt wellicht vooral samen met de professie van de auteurs. De wetenschappers tonen duidelijk meer de neiging om hun geschreven gedachten en ideeën te verantwoorden dan de auteurs uit de grafische industriële praktijk. Bena-drukt moet worden dat de reductie van het notenapparaat zeker niet bij voorbaat de inhoud van een bijdrage diskwalificeert. Integendeel, één van de interessante aspecten van het boek is juist de combinatie van zowel historische analyses met bijdragen uit de actuele grafische praktijk. Persoonlijke beschouwingen uit de grafische industrie, zoals van de vormgever Unger, zijn boeiend en uit vroeger tijden slechts spaarzaam overgeleverd.

Het oplossen van het notenapparaat doet dan ook nauwelijks afbreuk aan de kwaliteiten van dit jubileumboek als geheel. Het lijkt eerder symbolisch voor de ontwikkeling van de huidige informatiesamenleving zoals die in *Loodvrij en digitaal* wordt belicht, gevoed door 'informatie zonder einde'. De oude Leidse uitgever Sijthoff zou het jubileumboek *Loodvrij en digitaal* ongetwijfeld met plezier ter hand nemen. Het biedt diverse interessante essays over de grafische praktijk die hem zo nauw aan het hart lag. Bovendien is het boek prachtig uitgevoerd, mooi gedrukt en zeer rijk geïllustreerd. Juist een uitgever als Sijthoff wist dat te waarderen. Zelf had hij ook altijd zijn best gedaan om met de nieuwste illustratietechnieken zijn publicaties zo mooi mogelijk aan de lezer te tonen met vele 'prachtalbums' als resultaat. Het bedrijf Alfa Base Publicatie Processors BV te Alphen aan de Rijn, rechtsopvolger van Sijthoff, heeft met *Loodvrij en digitaal* deze lange traditie van 'prachtalbums' op waardige wijze voortgezet.